

Razstave

Razstava ob 200. letnici smrti patra Gabrijela Gruberja (24. november 2005 – 10. januar 2006, Arhiv Republike Slovenije)

V prostorih Arhiva Republike Slovenije smo 24. novembra 2005 odprli razstavo o patru Gabrijelu Gruberju. Z razstavo in spremljajočim katalogom je Arhiv zaznamoval 200. obletnico smrti enega najslavnejših redovnikov in znanstvenikov svoje dobe; z graditvijo prekopa in palače se je vpisal v zgodovino našega glavnega mesta Ljubljane. V palači, imenovani Gruberjeva, ima od leta 1953 svoje prostore Arhiv Republike Slovenije, ki hrani pomembno gradivo o naši preteklosti. Med bogatim arhivskim gradivom je tudi nekaj dokumentov, ki se nanašajo na življenje in delo Gabrijela Gruberja.

Ob odprtju razstave (24. novembra 2005) smo na pročelju palače odkrili Gruberjevo podobo, ki jo je izdelal akademski kipar Janez Pirnat. Zasnovo je prilagodil pozno-baročnemu stilu palače. Na marmorni podlagi je bronasti relief Gruberjevega oprsja, ki ga je umetnik povzel po enem izmed njegovih zgodnejših portretov iz obdobja, ko je bil Gruber v Ljubljani mlad profesor. Na upodobljenem reliefu ima v rokah sekstant; to ga povezuje z njegovim delom in šolo, ki jo je imel v palači. Gruberjeva povezanost z vodami je ponazorjena z gubami njegove obleke, saj jih je Janez Pirnat oblikoval kot rečni tok. Napis nad podobo sledi izvirnemu napisu na njegovem portretu: "... Gruber ... Vicarius Generalis Soc. Jesu". Napis pod njo se navezuje na palačo: "Gabrijel Gruber (1740–1805). Profesor na jezuitski gimnaziji v Ljubljani in navigacijski direktor. Leta 1773 je začel graditi to palačo, tu bival in v njej vodil šolo za mehaniko, hidravliko in navigacijo."

Spominsko znamenje so odkrili hkrati z odprtjem razstave: predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Boštjan Žekš, zastopnik predstojnika slovenske jezuitske province, pater dr. Lojze Bratina, in direktor Arhiva Republike Slovenije dr. Matevž Košir.

Razstavo smo soustvarili Danijela Juričič Čargo, Stanislav Južnič, Matevž Košir in Aleksandra Serše, oblikovala pa jo je Mima Suhadolnik. Pregledali smo veliko arhivskega gradiva, ki ga hranita Arhiv Republike Slovenije in Zgodovinski arhiv Ljubljana. Po avstrijskih, ruskih, ameriških in italijanskih arhivih pa je iskal podatke o Gruberju Stanislav Južnič, ki je avtor člankov o Gabrijelu Gruberju. Med mnogimi spisi, uredbami, projekti, načrti, fotografijami smo izbrali vsebinsko in estetsko najzanimivejše. Izbrano gradivo je na svojevrstni način oblikovala Mima Suhadolnik. Razstavo je za dosedanje arhivske razmere in izkušnje oblikovala dokaj smelo, lahko bi rekli "revolucio-

narno", predvsem pa zanimivo in "očem dopadljivo". Oblikovalka je, da je dobila razstava zaželeno obliko, vpletla še druge sodelavce, da so ji pomagali predvsem pri tehnični izvedbi postavitve.

Življenjsko zgodbo Gabrijela Gruberja je Mima Suhadolnik ob pomoči skeniranih (kopiranih) dokumentov prenesla na blago. Blago, prosto viseče s stropa v prostoru, je ponazarjalo tok Ljubljance od Špice, kjer se reka in prekop ločita, vse do Kodeljevega, kjer se znova združita. Gruberjeva življenjska zgodba pa sledi temu toku, in sicer od rojstva na Dunaju, študija v Gradcu, šestnajstih let pestrega življenja v Ljubljani, pa vse do konca, ko se je njegova bogata življenjska zgodba končala v Rusiji leta 1805.

Tok Ljubljance in tok Gruberjevega življenja je predstavljal prvi sklop razstave.

Drugi del razstave smo namenili originalnim dokumentom in jih razstavili v vitrinah. V treh vitrinah so bili njegovi načrti rečnih ladij, načrt prekopa, ki ga je leta 1771 izrisal njegov učenec Struppi ter knjiga, ki jo je spisal skupaj z bratom Tobiasom (*Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain an Ignaz Edlen von Born k. k. wirklichen Hofrath*. Vienna : Johann Paul Krauss, 1781–NM-919, NM-1305), v kateri se ukvarja tudi s fenomenom našega Krasa. Za popes-

tritev razstave smo si v Narodnem muzeju sposodili model spremljevalne bojne ladje Karla VI. Gruberjeva zbirka ladijskih modelov, ki jo je dal izdelati za pouk na svoji šoli, je bila že v njegovem času ocenjena kot izjemna, saj njegovi modeli po preciznosti in estetski vrednosti niso zaostajali za beneškimi. Danes je ohranjenih še osem modelov; zdaj so v lasti Narodnega muzeja, razstavljeni pa so v Pomorskem muzeju Sergeja Mašere v Piranu.

Na sredi prostora je bil na tla položen povečan načrt Gruberjevega prekopa in je ponazarjal preprogo; načrt je delil razstavo na dva dela, in sicer življenjsko zgodbo Gruberja od originalov v vitrinah. Načrt prekopa je iz leta 1826, ko je takrat ustanovljena Komisija za osuševanje Barja poglobila in razširila prekop in Ljubljanico. To je bil tudi čas, ko je prekop končno dobil ime po svojem projektantu in graditelju Gabrijelu Gruberju.

Razstava je bila uradno odprta do 10. januarja 2006, in sicer vsak delavnik od 8. do 15. ure, ob sredah do 16.30., ob petkih do 14. ure. Zaradi velikega zanimanja smo jo podaljšali do 16. februarja 2006. Po tem datumu smo originalne dokumente, ki so bili v vitrinah, pospravili v depoje arhiva, knjigo in model ladje pa vrnili Narodnemu muzeju. Preostali del razstave, "tok Ljubljanice z Gruberjevo življenjsko potjo" in povečana kopija načrta prekopa, bosta v arhivu še na ogled do meseca junija, takrat pa se bo razstava zaprla. Obiskovalcem je bil ves čas razstave omogočen tudi ogled palače, ene najlepših v Ljubljani; je poznobaročna, a s svojo klasicistično zunanjsčino ne daje slutiti svoje lepe notranjščine. Z opremo stavbe je Gruber pokazal svoj pretanjeni okus, razgledanost, vplivne zveze, denarne zmogljivosti in umetniške sposobnosti domačih in tujih obrtnikov in umetnikov. Palačo krasijo štukature neznanih avtorjev. Slike v kapelici, ki je bila namenjena Gruberjevimi zasebnim pobožnostim, so posvečene Mariji. Ustvaril jih je Martin Johann Kremser-Schmidt. Ovalno stopnišče zaključuje stropna freska Janeza Andreja Herrleina "Alegorija trgovine obrti in tehnike".

Ob koncu prispevka pa še nekaj besed o samem življenju Gabrijela Gruberja, enega najslavnejših znanstvenikov in redovnikov svoje dobe, ki se je kot snovalec prekopa in palače neizbrisno zapisal v zgodovino Ljubljane. Dunajčan, jezuit Gruber, ki je že med študijem zaslovel s svojo nadarjenostjo za matematiko in fiziko, je leta 1769 postal predstojnik takrat ustanovljene stolice za mehaniko pri ljubljanskem jezuitskem kolegiju. Učil je risanje, geometrijo, mehaniko, hidravliko in inženirske vede. Za pouk je priskrbel strokovne knjige in primerno opremo za kabinete. Da bi bila izobrazba boljša, je zgradil posebno šolo – današnjo Gruberjevo palačo – za študij hidravlike, mehanike in navigacije.

V neposredni bližini palače ob Ljubljanici je

Gruber nameraval postaviti državno ladjedelnico. Ker je pri graditvi prekopa, Karlovškega mostu z zapornicami in palače potreboval opeko, je na Prulah postavil opekarno, a na mestnem zemljišču in brez vednosti in odobritve mesta. Opekarna je nehala delovati, ko je bil Gruber leta 1777 odstavljen kot vodja graditve prekopa.

Gruber je med bivanjem v Ljubljani vodil tudi navigacijsko direkcijo. Direkcija je skrbela za plovbo po rekah in izvajala dela za izboljšanje plovbe. Direkcija v Ljubljani je bila pristojna za reke Savo od Ljubljane do Zemuna, Ljubljanico in Kolpo, na Štajerskem pa za Muro in Dravo. Gruber je bil navigacijski direktor od junija 1772 do maja 1781. Njegovi najbolj znani uslužbenci so bili inženirji Ignac Kunsti, Jožef Šemerl in Jurij Vega. Do leta 1781, ko je bila direkcija ukinjena, so na rekah opravili številna regulacijska dela.

Gruber se je ukvarjal tudi z izumiteljstvom in umetnostjo. Skupaj s sodelavci je izdelal zgodnji model parnika, v papirnicah v Radečah in Žužemberku je izvedel več poskusov izdelovanja papirja iz žagovine smrekovega lesa, konstruiral je rečne ladje, v letih 1770–1772 je Kranjčanom obnovil hidravlični stroj za dvigovanje vode iz reke Save. Posvečal se je tudi teoretičnemu delu o hidromehaniki, se ukvarjal s teorijo razvoja zemeljskega površja in obravnaval fosile. V Hidrografskih in fizikalnih pismih iz Kranjske piše o Cerkniskem jezeru, Postojnski jami, kraških pojavih na Kranjskem in Goriškem. Knjigo je objavil njegov polbrat Tobija leta 1781.

Gruber v Ljubljani svojih načrtov zaradi finančnih težav žal ni izpeljal, kajti po letu 1777 mu razmere niso bile več naklonjene. Januarja leta 1785 je dobesedno pobegnul iz Ljubljane. Naselil se je v Rusiji, tam je znova vstopil v jezuitski red in se uveljavil kot predavatelj mehanike, matematike in fizike. Iz tega obdobja so znana tudi njegova slikarska dela. Leta 1800 je postal rektor jezuitskega kolegija v Sankt Peterburgu, imenovanega po carju Pavlu, in užival velik ugled. Leta 1802 je bil izvoljen za jezuitskega generala, vrhovnega predstojnika ruskega jezuitskega reda. Umril je 6. aprila 1805 zaradi kapi. Pokopali so ga v samostanu Spasa Efrosinevskega pri Polo(c)ku.

Aleksandra Serše

Aleksandra Pavšič Milost, Hranilnica in posojilnica v Vipavi, Razstava ob 110. obletnici ustanovitve, Vipava 2006

24. februarja 2006 je bila v Vipavi, v prostorih nekdanje osnovne šole, odprta razstava, ki je pri-